

Historie rozšíření racka chechtavého (*Larus ridibundus*) na Nymbursku

History of distribution of the Black-headed Gull (*Larus ridibundus*) in Nymburk district (central Bohemia) during the 20th century

Lubor Urbánek

T.G.Masaryka 653, 570 01 Litomyšl

Úvod

Racek chechtavý patří mezi ty ptačí druhy, u kterých můžeme zaznamenávat významná kolísání početnosti hnízdních populací. ŠTASTNÝ a BEJČEK (1993) uvádějí populační minimum pro Českou republiku 80 000 párů, maximum 150 000 párů, v letech 1973-77 200 000 – 350 000 párů. Populační trend: minus 2 (prudké ubývání početnosti, nejméně o 50%). HUDEC a kol. (2000) řadí racka chechtavého mezi druhy, u kterých došlo ve 20. století nejdříve ke zvýšení a pozdějšímu snížení početnosti. Tento vývoj pochopitelně neunikl pozornosti a došlo k různým pokusům o zachycení početnosti racků, ve východních Čechách např. ČERNÝ (1996), URBÁNEK (1996). Plošné soupisy kolonií racků se však v Čechách podařilo pořádit jen lokálně (SCHRÖPFER 1995, KLOUBEC & ŠVECOVÁ (1990), STRÁNSKÝ (2000). Předkládaná práce se zabývá soupisem hnízdního rozšíření tohoto druhu v okrese Nymburk.

Metodika

Práce shrnuje literární zprávy a vlastní pozorování o hnízdění racka chechtavého na Nymbursku *sensu lato* ve 20. století. Okres Nymburk je chápán v širším slova smyslu, zahrnuty byly i vodní nádrže ležící v blízkosti hranic – rybník Vlkavský, Vrbičkový nebo Hluboký u Chudíře (o. Mladá Boleslav – viz. vysvětlení níže), usazovací nádrž cukrovaru Cerhenice (o. Kolín), ležící nedaleko obce Sokoleč a rybníky Pilský, Nečas a Zrcadlo. První dva leží hrázemi přímo na hranici okresů Nymburk a Jičín, třetí v jejich blízkosti.

Vlastní výsledky jsou uvedeny od r. 1973 pro Žehuňský rybník, pro období 1971 až do současnosti z ostatního území (Dymokursko, Rožďalovicko). Početnost racků byla v naprosté většině případů odhadována na základě přítomných jedinců, což vede k určitému podhodnocení (ale cf. JIRSÍK 1945). Pouze v případě malých kolonií byla sčítána přímo hnízda. Uváděny jsou i hlavní zjevné příčiny zániku kolonií.

Literární prameny se zabývají prvními konkrétními údaji o koloniích racků až po ucelenější soupisy. Zde však vzniká problém s přesným určením některých lokalit (zejména JIRSÍK l.c.).

Literární prameny

Prvním přesným údajem o hnízdění racků chechtavých v popisovaném území je zmínka HELLIČHA (1906) o hnízdění u Žehuně a Dymokur. V případě

Žehuně jde bez pochyby o Žehuňský rybník, u Dymokur je rybníků více, ale ke hnízdění je vhodný pouze rybník Pustý, ostatní větší rybníky (Komárovský, Jakub) jsou sevřeny v lesních údolích a mají tudíž méně rozvinutý litorální porost. Existenci žehuňské lokality dokládá dále KNĚŽOUREK (1912) a zejména KOVÁŘ (1912/13). Jak vyplývá z kroužkovacích zpráv, na Žehuňském rybníku byli racci kroužkování již v roce 1934 V. Červinkou (JIRSÍK 1936).

Prvním uceleným přehledem je práce JIRSÍKOVA (1945), který uvádí z okresu Nymburk 6 kolonií (rybníky Žehuňský, Bučice, Zrcadlo, Nečas, Hasinský = podle JIRSÍKA Hasický u Opočna-Rožďalovice a lokalita Loučeň). Informaci o hnízdění racků v druhé polovině padesátých let a počátkem let šedesátých přináší ŠACHL (1963). Částečně mapuje území také BENEŠ (1965).

Přehled lokalit

Loučeň – 1 000 párů (JIRSÍK 1945), pravděpodobně se jedná o Vlkavský rybník u stejnojmenné obce v okrese Mladá Boleslav, ostatní rybníky v blízkosti Loučeň jsou méně vyhovující. Mohlo by se dále jednat o Vrbový a Hluboký rybník u Chudíře, malý Patřínský rybník nebo některý z lesních rybníků, nejspíše o Jivák. Přesné určení je dnes už nemožné.

Hrabanovská černava u Lysé n.L. Hnízdní kolonie vznikla v důsledku vzestupu hladiny spodní vody v roce 1968, v důsledku poklesu v roce 1972 se lokalita stala přístupnou, místní obyvatelé vybírali z hnízd vejce, takže vyhnízdlilo jen několik desítek párů (HUSÁKOVÁ et al. 1973). V letech 1973 – 1979 byly kontroly negativní a ani v současnosti přes opětovně zvýšený stav vody na lokalitě nehnízdí.

Pilský rybník – podle ŠACHLA (1963) hnízdívalo zde až 300 párů ještě v roce 1948. Příčinou zániku kolonie bylo pravděpodobně nešetrné vyhrnutí rybníka. Všechny kontroly od roku 1971 do současnosti (2003) byly negativní.

Hasinský rybník (také Novohasinský, Velký Hasinský) – kolonii o 200 párech zmiňuje JIRSÍK (l.c.). ŠACHL (l.c.) uvádí, že zde roku 1963 hnízdilo „několik málo párů“, BENEŠ (1965) stav upřesňuje na 30 párů. Od roku 1971 do současnosti jsou všechny kontroly negativní.

Bučice – ŠACHL (l.c.) uvádí hnízdní stav z roku 1963 500 a možná i více párů, což potvrzuje odhad BENEŠE (l.c.): 750 párů. V roce 1965 zjistil BARTL (1967) asi 1000 párů a dokonce 1500 párů pro roky 1966–68 (BARTL 1969). V roce 1971 hnízdilo nejméně 200 párů ve dvou koloniích. První, větší, v severozápadní části rybníka v porostech zblochanu (*Glyceria* sp.) přecházejících v louku, druhá ve východní části rybníka a navazující na kolonii na sousedním Lohovském rybníku. V roce 1972 hnízdilo ještě nejméně 100 párů, od roku 1973 do současnosti nehnízdí. Příčinou zániku byl rozvoj terestrických rákosin a důsledek ukončení periodického lokálního vysekávání litorálních rákosin.

Lohovský rybník – v letech 1971 a 1972 malá kolonie o 50 párech navazující na menší kolonii Bučice. Od roku 1973 do současnosti nehnízdí, příčiny zániku stejné jako u předchozí lokality.

Zrcadlo – JIRSÍK (l.c.) uvádí hnízdní stav 200 párů, ŠACHL (l.c.) v roce 1963 500 a BENEŠ (l.c.) v témže roce 300 párů. V roce 1971 nehnízdil, 1972 hnízdilo minimálně 80 párů ve východní části rybníka, ale snůšky byly vybrány. V letech 1973 až 1976 nehnízdil. Kolonie asi 100 párů v roce 1977 byla zlikvidována sběrem vajec. V roce 1978 byla menší kolonie pod panelovou silnicí ve východní části lokality a větší, 330 párů, v západní části u obce Mlýnec. V letech 1979 až 1985 nehnízdil, v roce 1986 zde byla kolonie 400 párů. Od roku 1990 zde hnízdění nebylo zjištěno (cf. STRÁNSKÝ 2000). Hlavními příčinami kromě sběru vajec bylo budování nových kachních farem v místech hnízdišť racků a dále i omezení kosení rákosin.

Nečas – JIRSÍK (l.c.) uvádí hnízdění 200 párů, BENEŠ (l.c.) odhaduje stav v roce 1963 na 300 párů, v letech 1971 a 1972 zde hnízdilo 150 párů, v roce 1973 200 párů. Kolonie byla umístěna v porostech skřípince jezerního (*Schoenoplectus lacustris*) v severní části lokality a zanikla v důsledku vyhrnutí rybníka. Od roku 1974 do současnosti nehnízdí.

Horní (Na holi č. 3, Horní Holský) u Rožďalovic – nevelký mělký rybník s bohatým litorálem s převahou porostů zblochanu (*Glyceria* sp.), ideální prostředí pro racka chechtavého. Žádný z autorů starších soupisů zde hnízdění neuvádí, v roce 1971 250 – 300 párů, 1972 300 – hnízda se snůškami vysekána vodní sekačkou Esox, 1973 100 párů – hnízda opuštěna, snůšky částečně vybrány a částečně vysekány podobně jako v následujících letech, 1975 155 párů, 1976 hnízdí neúspěšně pouze 4 páry, 1977 31 párů – vysekána, 1978 až 1984 nehnízdí, 1985 44 párů, vysekána, od roku 1986 kontroly negativní, není vyloučeno zahnízdění jednotlivých párů. V roce 2003 zjistil JELÍNEK (in verb.) hnízdění 1 páru.

Vražda u Nouzova – patrně novější kolonie, v roce 1966-68 uvádí BÁRTL (l.c.) 500 párů, v roce 1971 nehnízdil, 1972 300 párů, ale snůšky byly vybrány, v letech 1973 až 1975 nehnízdí, 1976 150 párů, 1977 200, 1978 35, od roku 1979 nehnízdí, východní část rybníka, kde se hnízdiště racků nacházelo, byla vyhrnuta a následně zarostla náletem dřevin.

Pustý u Dymokur – jedna z nejstarších lokalit zmiňovaná už roku 1906. Kolonie se nacházela v malé zátocce na jižním břehu rybníka, který je otevřen do krajiny a kde se nacházelo několik ostrůvků, a menší část na tomtéž břehu u přítoku pod Jakubským rybníkem v porostech orobince. ŠACHL (1963) odhaduje stav na 500 párů, v roce 1965 300 párů (BÁRTL l.c.), pro léta 1966-68 odhaduje BÁRTL (l.c.) stav na 500 párů. Početnost racků v jednotlivých letech značně kolísala v roce 1971 70 –100 párů, 1972 50, 1973 – 1975 500, 1976 1000, 1977 800, 1978 150, v letech 1979 až 1981 nehnízdil, 1982 100 párů, 1983 až 1984 300, 1985 250, od roku 1986 do roku 1994 kontroly negativní, v roce 1995 několik desítek párů. Kolonie zanikla jednak

úpravami břehů rybníka (část pod Jakubským rybníkem), jednak stárnutím porostů a zarůstáním nesekaným rákosem v zátoce. Jižní břeh také v rámci sukcese obrostl dřevinami.

Dlouhopolský – ŠACHL (l.c.) zmiňuje existenci menší kolonie před rokem 1963, která však úpravami rybníka (rozuměj vyhrnutím) zmizela.

Žehuňský – jedna z nejstarších a také nejdéle sledovaných lokalit. JIRSÍK (1945) uvádí hnízdní stav 3000 párů. Umístění kolonií před rokem 1953, kdy byla rozloha rybníka definitivně snížena a kdy došlo k posledním úpravám hráze, neznáme. Koncem 50. a počátkem 60. let hnízdil racek jednak v lukách při Cidlině pod dvorem Korec (původně dno rybníka) a v Severní zátoce v západní části lokality. Po vybagrování břehů Cidliny pod Korcem počátkem 70. let se raci usadili na ostrůvcích v ústí Cidliny, v roce 1984 vznikla třetí kolonie na ostrůvku v Severní zátoce, která zanikla v roce 1987. Od roku 1992 hnízdí pouze na ostrůvcích v ústí Cidliny, protože v důsledku zrušení rákosárny v Městci Králové přestal být v Severní zátoce rákos kosen (URBÁNEK et al. 1992). V letech 2000 a 2001 byla kolonie vystavena silné predaci prasaty divokými, takže následujícího roku zahnízily jednotlivé páry roztroušeny po hladině Jižní zátoky. V důsledku vlnobití však až na jediné hnízdo byla všechna rozplavena. V roce 2003 zůstala kolonie v ústí opuštěna a navíc zanikl nejnovější ostrůvek, vzniklý v roce 1999. Přehled početního vývoje kolonií racků chechtavých na lokalitě shrnuje tabulka č.1.

Cerhenice – kolonie vznikla koncem 60. let na usazovacích nádržích cerhenického cukrovaru. Racci zde hnízdili na hrázkách v porostech kopřiv a jiných nitrofilních rostlin, později i v porostech orobince (*Typha* sp.). V roce 1976 byl stav odhadnut na 450 párů, 1998 asi na 300-350.

Poděbrady – ŠACHL (l.c.) uvádí podle sdělení Konečného velmi zajímavý případ hnízdění několika párů racků na Primátorských ostrovech na Labi v Poděbradech v roce 1956.

Diskuse

Tabulka 2 zachycuje vývoj početnosti racka chechtavého od roku 1945, kdy byl pořízen první systematický soupis hnízdišť včetně odhadu počtu hnízdicích párů. Z uvedeného je zřejmé, že k výraznému poklesu početnosti došlo již v 70. letech, tedy asi o 10 let dříve než uvádějí pro jižní Čechy KLOUBEC a ŠVECOVÁ (1990). Zde trval nárůst početnosti racků až do roku 1980. Podobnou situaci uvádí pro západní Čechy SCHRÖPFER (1995), i když se opírá především o výsledky z Tachovska. Na ubývání racků poukazuje také STRÁNSKÝ (2000) z Jičína, jeho data však jsou z pozdějšího období až od roku 1983. ŠTASTNÝ a kol. (1996) uvádí, že k poklesu o více než 50% došlo v období mezi prvním a druhým mapováním hnízdního rozšíření ptáků v ČR, tedy mezi roky 1977 a 1985.

Příčiny drastického poklesu až úplného vymizení v rámci jednoho okresu je velmi těžké objektivně stanovit (zcela chybí parazitární vyšetření, nebyl prokázán botulismus, třebaže v některých letech mohl výrazně po-

četnost racků ovlivnit a nejsou zřejmé souvislosti o ostatním území východních a středních Čech). Zdá se, že významným faktorem byla lidská činnost: vyhrnování nebo bagrování břehů rybníků, zarůstání v důsledku omezení hospodaření v okolí rybníků, likvidace hnízd vysekáváním a poměrně velmi rozšířený sběr vajec.

Souhrn

V průběhu 20. století bylo v okrese Nymburk a v blízkém okolí zjištěno celkem 15 hnízdních lokalit racka chechtavého. Až na jednu (Horní rybník u Rožďalovic), kde v roce 2003 hnízdil 1 pár, tento druh jako hnízdič vymizel (Tab. 2). Příčinami vymizení jsou zejména úpravy rybníků (vyhrnutí a tím zabránění obnovy litorálu), omezení kosení litorálních rákosin, netlumený rozvoj terestrických rákosin, sukcese, sběr vajec, vysekávání hnízd spolu s porosty během doby hnízdění a predace (zejména černou zvěří).

Summary

During the 20th century, in total 15 breeding localities of the Black-headed Gull were found in Nymburk district and its close vicinity. However, this species ceased to breed almost completely in that area (only one pair bred on Horní Pond near Rožďalovice town in 2003) (Tab. 2). Causes of the present state are as follows: landscaping of ponds and subsequent restriction of litoral regeneration, restriction of litoral reed beds cutting, unrestrained growth of terrestrial reed beds, succession, eggs collection, cutting of nests together with the growths during breeding season and predation (especially by wild boars).

Literatura

- BÁRTL J., 1967: První výsledky z mezinárodního sčítání vodních ptáků ve středním Polabí. *Vlast. zprav. Polabí, 1967 (1-2): 18-20.*
- BÁRTL J., 1969: Závěry ze sčítání vodních ptáků ve středním Polabí. *Vlast. zprav. Polabí, 1969 (5-6): 89-92.*
- BENEŠ B., 1965: Početnost racka chechtavého (*Larus ridibundus*) a příspěvek k poznání jeho opeření. *Diplomová práce z katedry systematické zoologie PŘF UK, Praha, msc.*
- ČERNÝ M., 1996: Početnost racka chechtavého (*Larus ridibundus*) ve východočeském regionu. *Zpravodaj Východočeské pobočky České společnosti ornitologické, 7: 8-9.*
- HELLICH J., 1906: Poděbradsko, obraz minulosti a přítomnosti I: 101-127.
- HUDEC K., ŠTASTNÝ K., BEJČEK V., 2000: Dlouhodobé změny avifauny v ČR. *Sylvia, 36/1: 2-5.*
- HUSÁKOVÁ J., KNEIFL V., PECINA P., PIVNIČKOVÁ M., ŠEBEK S., 1973: Poznámky ke společenstvům, historii a ochraně státní přírodní rezervace Hrabanovská černava u Lysé nad Labem. *Ochrana přírody XXVIII, (6): 126-132.*
- JIRSÍK J., 1936: I. Kroužkovací zpráva Čsl. společnosti ornitologické za rok 1934 a 1935. *Sylvia, 1 (2): 1-15.*
- JIRSÍK J., 1945: Význam racka chechtavého (*Larus ridibundus*) v hospodářství polním a rybníčním. *Práce Moravské přírodovědecké společnosti, svazek XVII, spis 13, signatura F 187, Brno, Morava.*
- KLOUBEC B., ŠVECOVÁ Z., 1990: Změny početnosti jihočeské populace racka chechtavého (*Larus ridibundus*) a jejich možné příčiny. *Ptáci v kulturní krajině: 119-140.*

- KNĚŽOUREK K., 1912: Velký přírodopis ptáků. Díl druhý. *Praha*.
- KOVÁŘ K., 1912/13: Seznam ptactva v jihovýchodní části hejtmantství Poděbradského. *Příroda*, 11: 197-199.
- SCHRÖPFER L., 1995: Hnízdní rozšíření racka chechtavého *Larus ridibundus* Linnaeus, 1766 v západních Čechách v letech 1985 až 1988. *Erica*, 4: 103-116.
- STRÁNSKÝ F., 2000: Pokles početnosti racka chechtavého (*Larus ridibundus*) v okrese Jičín v letech 1983 – 1998. *Zprávy ČSO*, 50: 24-25.
- ŠACHL J., 1963: Racek chechtavý na Poděbradsku. *Vlast. zprav. Polabí*, 1963 (5-6): 78-83.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V., 1993: Početnost hnízdicích ptáků v České republice. *Sylvia*, 29: 72-80.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V., HUDEC K., 1996: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985 – 1989. *H&H, Jinočany*.
- ŠTĚPÁNKOVÁ R., 1974: Ptactvo Žehuňského rybníka a nejbližšího okolí. *Postgrad. práce, Ped. fakulta UK, Praha, 107 pp., msc.*
- URBÁNEK L., 1996: Ještě k ptáku roku výchočeské pobočky ČSO 1996. *Zpravodaj Východočeské pobočky České společnosti ornitologické*, 18: 23-24.
- URBÁNEK L., JELÍNEK M., VYSKOČIL J., 1992: Zpráva o problematice NPR Žehuňský rybník. *AOPK, Praha: pp. 45 – nepublikováno.*

Tab. 1: Přehled početnosti racka chechtavého na Žehuňském rybníku v letech 1961 – 2003.

Tab. 1: Abundance of the Black-headed Gull on Žehuňský Pond during 1961 – 2003.

Rok/Year	Počet párů/ Number of pairs	Poznámka/Note
1961-1967	1000-3000	BÁRTL (1967,1969), BENEŠ (1965), ŠACHL (1963), ŠACHL in ŠTĚPÁNKOVÁ (1974)
1968	2000-2500	BÁRTL (1969), ŠACHL (1.c.)
1969	1000	ŠACHL (1.c.)
1970	1250	ŠACHL (1.c.)
1971-1972	1000-2000	ŠACHL (1.c.), BÁRTL (in verb.)
1973	500	
1974	1000	ŠTĚPÁNKOVÁ (1.c.)
1975	1600	
1976	1400-1750	
1977	800	
1978	850	
1979	3000	
1980	1200	
1981	650	
1982	1600	
1983	800	
1984-1985	1000	3 kolonie
1986	1100-1200	3 kolonie
1987-1989	100-400	
1990	400-500	
1991	900	2 kolonie
1992	800	jediná kolonie v ústí
1993	600	
1994-1995	350	2 kolonie v ústí
1996	230	
1997	550	18 hnízd mimo kolonie v Jižní zátocce
1998	430	15 hnízd mimo kolonie
1999	400	
2000	500	
2001	150	
2002	1	několik hnízd mimo ostrůvky
2003	0	

Tab. 2: Početnost racka chechtavého na Nymbursku v druhé polovině 20. století.

Tab. 2: Abundance of the Black-headed Gull in Nymburk district during the 2nd half of the 20th century.

Rok/Year	1945	1963	1973	1983	2003
Počet kolonií/ Number of colonies	6	6	4	2	0
Počet párů/ Number of pairs	4800	4880	1300	1100	1